

NIKOLA VUČO, *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934*,
Beograd 1968, str. 300.

Dr Nikola Vučo napisao je još 1958. godine kraći rad pod naslovom »Poljoprivreda Jugoslavije 1918—1941« u kojem je iznio osnovne konture razvoja ove važne privredne grane, koja je davala osnovni pečat čitavoj društveno-ekonomskoj strukturi zemlje, pokazavši već tada interes za agrarnu problematiku.

Rad koji želim prikazati ovim napisom usredotočen je na proučavanje agrarne krize u međuratnom razdoblju. Taj fenomen postao je, naime, stalna prateća pojava privrednog života Kraljevine SHS već od godine 1924, sazrijevajući iz godine u godinu i poprimajući svake godine sve oštrije oblike. Iako je proučavanju toga problema posvećeno mnogo stranica u građanskoj ekonomskoj teoriji i sintetičkim djelima poslijeratnih ekonomskih historičara, Nikola Vučo dao je svojim djelom značajan doprinos izučavanju ekonomike predratne Jugoslavije, obradivši taj problem u njegovoj kompleksnosti i znatno premašivši vremenske okvire koji se naziru iz naslova djela. Ovo je ujedno moja osnovna zamjerka autoru, jer smatram da bi studiji mnogo bolje odgovarao naslov »Promjene uzrokovane agrarnom krizom u društveno-ekonomskoj strukturi Jugoslavije od 1918—1934. godine«. I sam autor u predgovoru svoga rada navodi da je proučavanje toga složenog procesa zahtijevalo da se problem agrarne krize promatra u cjelini »... od posleratne inflatorne konjunktura i sazrevanja osnovnih elemenata krize, do njenog punog dejstva u toku i posle njene akutne faze«. Takvim pristupanjem problemu bila bi izbjegnuta i ponešto subjektivna periodizacija u odnosu na proučavanje agrarnog pitanja, a bila bi omogućena koncentracija obrade pojedinih sporednih pitanja i time bi otpala neka ponavljanja i prebacivanja do kojih ovako nužno dolazi zbog obilja materijala i podataka kojima autor raspolaže. Taj je nedostatak nadoknađen donekle opširnim indeksom na kraju knjige koji bi trebala imati svaka naučna publikacija.

Studija je sastavljena od dva osnovna dijela. Prvi dio govori o razdoblju od 1919. do 1929. godine, a drugi obrađuje razdoblje akutne krize 1930. do 1934. godine.

Prvi je dio sastavljen opet od dvije glave. U prvoj glavi prikazuje se poslijeratna inflatorna konjunktura 1919—1923, koja je bila uzrok relativnom prosperitetu gradske i seoske privrede. Poslijeratna situacija u zemlji, pitanje reparacija, investicije u privredu, struktura industrije i analiza stanja u poljoprivredi na temelju obrade problema koji zadiru u to područje sadržaj su prve glave. Ne znam zbog kojih je razloga autor ponešto zanemario obradu agrarne reforme čije rješavanje pada u razdoblje obrađeno u toj knjizi, a čiji je opis potreban radi razumijevanja razvitka ekonomskih odnosa u poljoprivredi, odnosno radi klasne i posjedovne strukture poljoprivrede i seljaštva.

U drugoj glavi prvog dijela obrađuje se razdoblje sazrijevanja krize, a posebice elementi koji su doveli do akutne agrarne krize za vrijeme velike svjetske depresije tridesetih godina. Naime, sa stabilizacijom jugoslavenskog dinara godine 1923. i Jugoslavija je bila uvučena u vrtlog svjetske agrarne krize, te polagano padaju cijene žitarica, a to opadanje nisu mogle spriječiti ni nerodne godine uoči velike svjetske krize. Veoma je plastično opisana agrarna prenaseljenost sela i tehnička zaostalost malih seoskih gospodarstava, hiperprodukcija

cija žitarica na svjetskom tržištu i odraz toga stanja na jugoslavenske proizvođače. Taj je proces praćen opadanjem kupovne moći jugoslavenskog poljoprivrednog življa što utječe na sveukupnu jugoslavensku privredu. Opis položaja poljoprivrednih radnika u Vojvodini mogao bi se upotpuniti nedavno objavljenim radom Milenka Palića (»Savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije 1921—1929«, *Tokovi revolucije*, 1968, br. 3, str. 181—248), a možda bi se mogla detaljnije analizirati i struktura aktivnog stanovništva po pokrajinama, naročito odnos poljoprivrednog stanovništva prema ukupnom stanovništvu i odnos između obradive površine i poljoprivrednog stanovništva. Prema oblastima trebalo bi obraditi i ekonomsku migraciju, budući da je za istočne krajeve zemlje tipična migracija unutar zemlje, a za zapadne i južne iseljavanje van granica naše države, što se ne vidi, kad se migracioni problem obrađuje u cijelosti. Za obradu ekonomske emigracije bilo bi svakako potrebno konzultirati radove Arthura Benka Grada u *Migracionoj enciklopediji* (Zagreb 1930) i u *Indeksu* (br. 2—3 od 1930. godine). Velikom erudicijom opisao je autor tehničku zaostalost sitnih seljačkih posjeda. To bi poglavlje trebalo nadopuniti prikazom monopolističke politike proizvođača umjetnog gnojiva, koji usprkos golemoj potrebi naše privrede obustavljaju rad tvornice umjetnih gnojiva u Koprivnici, orijentirajući se na uvoz. Bilo bi interesantno posebice obraditi taj problem. Osim toga trebalo bi ukazati na to da je ipak, barem u prvom razdoblju, postojala tendencija jače tehničke modernizacije na kapitalističkim veleposjedima kao popratna pojava prodiranja kapitalističkih odnosa na selo.

Mnogo pažnje posvećuje autor opadanju kupovne moći seljaštva i raskoraku cijena između poljoprivrednih i industrijskih proizvoda. Do tih »škara cijena« dolazi uslijed karteliziranja industrije i državne politike vođene u interesu krupnog kapitala. Vučo posebno obrađuje poljoprivredni dohodak, porezno opterećenje i zaduživanje seljaka, posljedica kojeg je siromaštvo seljačkih masa i nezaposlenost seljaka-radnika. Industrija u tom periodu ne napreduje više takvim tempom kao u razdoblju inflacije što usporava apsorpciju suvišne radne snage sa sela, a to uz visoku stopu porasta stanovništva — uglavnom na selu — znači neprestano sve veću nezaposlenost seoskog stanovništva i opadanje životnog standarda radnih masa u cijelosti. Izlaz iz tog zatvorenog kruga nije mogla naći država razdirana nutarnjim proturječnostima i oslabljena profilerskom politikom vladajuće buržoazije, te su sva rješenja bila polovična i značila samo izvjesno odgađanje, ali ne i rješavanje agrarnog pitanja. U želji da prikaže utjecaj agrarne krize na kretanje zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti, Vučo na temelju statistika Berze rada veoma vješto obrađuje taj problem, osvrnuvši se i na radničko zakonodavstvo koje se odnosi na pitanje nezaposlenosti. Tvrdnja autora (str. 124) da građevna djelatnost poslije godine 1924. opada nije tačna, jer upravo u tom periodu građevna djelatnost dobro prosperira, iako nešto slabije nego u vremenu pred drugi svjetski rat (v. T. Timet, *Stambena izgradnja Zagreba do 1954. godine*, Zagreb 1961, str. 92).

Druga polovina knjige obrađuje razdoblje velike ekonomske krize 1930—1934. Svjetska ekonomska kriza 1929—1933. ukazala je na krizu kapitalističkog sistema u čitavom svijetu. Istovremenost industrijske, agrarne, trgovačke i monetarne krize dala je toj krizi takvu dubinu i snagu kakvu dotad nije imala ni jedna druga. U Jugoslaviji je ta depresija dobila puni zamah godine 1930. i trajala je sve do godine 1934, odlikujući se velikim društveno-ekonomskim

poremećajima i dugotrajnošću. Ona se u Jugoslaviji poklapa djelomično sa šestojanuarskom diktaturom koja je nastojala na leđa radnih masa — uglavnom sitnih i srednjih seljaka — prebaciti teret krize, intervenirajući u privredi u korist krupnog kapitala i veleposjednika. Koristeći se obiljem arhivskih izvora i štampanom inozemnom literaturom, Vučo analizira faktore koji su doveli do zaoštavanja agrarne krize u zemlji. Procesi početi u razdoblju sazrijevanja krize nastavljeni su u narednom razdoblju u kojem pod utjecajem svjetske krize dolazi do dezorganizacije ekonomskog sistema, katastrofalnog pada cijena poljoprivrednih proizvoda u jesen godine 1930. i postepenog paraliziranja snaga privrednog života. Prikazom svjetske krize i analizom krize u Jugoslaviji Vučo utvrđuje da je, usprkos tome što je poljoprivreda Jugoslavije imala pretežno nekapitalistički karakter, agrarna kriza tridesetih godina imala obilježje prave kapitalističke krize, i to objašnjava time što je Jugoslavija bila sastavni dio svjetskog kapitalističkog sistema i zbog toga ugrožena istim protivrječnostima u privrednom životu. Mjere koje je poduzela Jugoslavija i druge evropske agrarne države da državnom intervencijom osiguraju plasman poljoprivrednih proizvoda na svjetskom tržištu pretrpjele su potpuni neuspjeh i pokazale svu nemoć nerazvijenih agrarnih zemalja da se izolirano i razjedinjeno suprotstavljaju protekcionističkoj diskriminaciji razvijenih industrijskih zemalja. Protekcionističku politiku pojedinih država, i pitanje plasmata pšenice obradio je Vučo u dva poglavlja, iako mislim da bi bilo bolje taj problem obraditi zajedno, budući da je pšenica u oba slučaja imala dominantnu ulogu u izveznoj trgovini. Iako je autor obradio taj problem s velikim poznavanjem, bilo bi dobro da se poslužio i anonimnom konkursnom raspravom časopisa *Finansijski arhiv* pod naslovom »Svjetska privredna kriza i njezino rješenje s osobitim osvrtom na privredu Jugoslavije« (*Finansijski arhiv*, II/1932, br. 1—2). No i bez toga te stranice Vučove studije, rađene na osnovu dosad malo konzultiranih dokumenata, predstavljaju najvrednije dijelove njegova rada. Autor je izvrsno uočio da se pod utjecajem agrarne krize mijenja struktura proizvodnje i da umjesto pšenice za prodaju seljaci počinju sve više saditi kukuruz za vlastitu ishranu. Iz toga rezultira da je »... kriza prekinula robno-novčani razvoj poljoprivrede i unazadila je gazdinstvo na nivo naturalne privrede« (str. 198).

U poglavlju »Pogoršanje položaja seljaštva« autor nastavlja već ranije započeta razmatranja o položaju seljaka, prikazavši bezizlazan položaj u koji su došli srednji i sitni seoski posjedi, na kojima, zbog jeftinoće poljoprivrednih proizvoda, seljak ima poteškoća da prehrani sebe i svoju obitelj. Polovične mjere države da riješi problem seoskih dugova pomoću zakonodavstva i banaka nisu mogle zaustaviti proces proletarizacije sela, koja je bila uzrok masovnoj migraciji seoskog radništva prema gradskom radnom tržištu. Velika ponuda jeftine, ali nekvalificirane seoske radne snage u gradovima utjecala je i na položaj gradskih radnika, te Vučo, na temelju istraživanja Arthura Benka Grada na području Hrvatske, analizira novostvorenu situaciju. Taj utjecaj agrarne krize na položaj gradskog proletarijata sadržaj je posljednjeg poglavlja Vučove knjige. U njemu je obrađeno pitanje nezaposlenosti i promjena radne strukture industrijskih radnika pod pritiskom nekvalificiranih seoskih radnika. Netačna je Vučova tvrdnja da je zbog zapošljavanja nekvalificiranih radnika došlo do snižavanja produktivnosti rada (str. 230). Naprotiv, uslijed agrarne krize došlo je do smanjivanja radnog vremena svih zaposlenih radnika, ali je pojačan intenzitet rada, te su se na radu mogli održati samo najposobniji i naj-

mladi radnici. U prilog toj tezi govori starosna struktura radnika koja biva »pomladena« upravo za vrijeme krize. Za pohvalu je trud uložen oko rekonstrukcije kretanja nezaposlenosti i analiza radnika prema privrednim granama, iako bi se o padu nadnica radnika za vrijeme krize mogla danas napisati opširna studija. Bilo bi interesantno da je autor više pažnje posvetio odnosu zarada radnika i radnica u poljoprivredi, budući da A. Benko Grado u reviji *Indeks* donosi i te podatke, a oni su za industrijske radnike prikazani i u »Anketi o radničkim nadnicama i zaradi u industriji« koju su izradili Vladimir Arko i A. Benko Grado (Zagreb 1935). Smatram da je metodološki neispravno na osnovi platnih razreda socijalnog osiguranja prikazati kvalifikacionu strukturu radnika (str. 229), budući da su se radnici različitih privrednih grana veoma razlikovali po zaradi, te je nekvalificirani radnik zaposlen u grafičkoj struci mogao imati veću nadnicu od kvalificiranog mlinarskog radnika.

U zaključku su utvrđene osnovne karakteristike agrarne krize, uz naglašavanje najvažnijih momenata.

Velika je zamjerka izdavaču što je dopustio da knjiga vrvi štamparskim pogreškama, koje ponegdje otežavaju razumijevanje teksta, a da nije donesen ispravak. Tako se npr. u tabeli na str. 227 koeficijent nezaposlenosti odnosi na industriju 1930, a ne 1939. godine, a indeks nezaposlenosti ima za bazu 1931, a ne 1930. godinu. A takvih pogrešaka ima i na drugim mjestima.

Na kraju moram zaključiti da je piščevo nastojanje da sintetički obradi agrarnu krizu na temelju dostupnih podataka veoma uspješno, iako ponovo naglašavam da sadržaj ne odgovara naslovu djela. Usprkos nekim nedostacima i određenoj nesistematičnosti u izlaganju građe, autor je, služeći se bogatim rječnikom, velikom arhivskom dokumentacijom i izvrsnim poznavanjem problema tog vremena na svjetskom planu uspio stvoriti značajno djelo iz ekonomske povijesti Jugoslavije međuratnog razdoblja.

Mira Kolar-Dimitrijević